

4. Глаудинова М.Б. Түрік қағанаттықтары құтты сәулетінің генезисі. Сәулет өнері ғылымының докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған дисс. авторефераты. Алматы 2010 ж.

5 . Бодиков С.Ж. Қазақстан кәсіпкой бейнелеу өнерінің тарихы. // Оқу құралы.– Қарағанды: ЖШС «Орман» баспасы, 2008.

ЖОБАЛАУ ҮРДІСІНДЕГІ СӘУЛЕТТІК ПІШІН ЖАСАЛУЫНДАҒЫ ЗАТТЫҚ- КЕҢІСТІК МАҢЫЗЫ

Бодиков С. Ж.,

Академик Е.А. Бөкетов атындағы

ҚарМУ, аға оқытушы

Бодық А.Б., Академик Е.А. Бөкетов атындағы

ҚарМУ, Диз-31 тобының студенті

Сәулет өнеріндегі пішінжасау заңдылықтары тек нысанның өзіндік қасиеттерімен ғана емес, сол қасиеттердің адам түйсігіне қалай әсер етуімен де байланысты. Сәулет туындысын қабылдау шындығында нысанның әрқилы сипаттарымен тікелей байланыста болады. Сәулетті қабылдау өте қиын, себебі ол утилитарлық, эстетикалық және этикалық, материалдық және рухани құндылықтардың өзара қатынасында іске асырылады. Туындыны бағалауға, оның бейнесінің санада пайда болуына оны қабылдаушы субъектінің мәдени мәртебесі, эмоциялық жағдайы және оның өз қызметімен анықталатын психологиялық ұстанымдары шешуші ықпал етеді. Сонымен қатар, пішінді қабылдауға ғимараттың қоғамдық қызметін адамның түйсінуі де өз әсерін тигізеді. Бұндай қатынас қабылдаушының бұрынғы тәжірибелері жиынтығымен байланысты болады. Ондай тәжірибе әр адам үшін дербес, ол тек толықтай тұлғаның өзіне ғана байланысты болмай, әр әлеуметтік топ үшін ортақ әлеуметтік-тарихи тәжірибе негізінен шығады.

Сәулетші заттық-кеңістіктік ортаны қалыптастыруда практикалық міндеттің объективті түрде анықталатын шарттарын ғана емес, сонымен қатар өзінің жасаған ортасын адамдар қалай қабылдайтындығын, олардың санасына, көңіл күйіне қалай әсер

ететіндігін ескеруі қажет. Ал ол болса қабылдау мәселесінің барлық күрделі тетігімен тығыс байланыста болады. Сондықтан, сәулетші үшін қабылдаудың құрылымын зерттеу, ол бағынатын ортақ қағидаларды анықтау үлкен мәнге ие. Ал қабылдау психологиясының әдістері болса, сәулет туындысы бейнесінің санада пайда болуының тек кейбір тетіктерін ғана түсіндіріп береді. Бірақ, ол әдістер сәулет туындысының құндылық қатынасын және оларды бағалауды қарастырмайды, оның эстетикалық қабылдануымен қоса, тұтастық тұрғысында қабылдануын да көрсете алмайды.

Әдетте, түйсік сәулет құралдарымен ұйымдастырылған кеңістікті евклидтік геометрия және тікбұрышты координаттар жүйесі түсініктерімен байланыстырады. Бұндай себептерге негізделген тәжірибеде кеңістіктік модель кез-келген өмірлік міндеттерді шешуге мүмкіндік береді, бірақ образ үшөлшемді геометриялық тор координаттарымен ғана жасалынбайды. Онда тікелей сезімдік қабылдаудағы материал жеке тұлғаның тәжірибесінен шығатын түсініктермен, сол мәдениетке тән мағыналық мәндермен және құндылықтармен ұштасады. Негізгі образ, әсері түйсікте жүретін үрдістермен әрекетке түсетін физикалық кеңістіктің үлгісі болып шығады. Ол модельді *түйсінетін кеңістік* деп атауға болады. Сәулетші құндылықтар саласына бағытталған өз шығармашылығында осыдан бағдар алады. Ал ол жобалау барысында өз шығармасының бейнесі қалай қабылданатындығын түсінуі қажет.

Өнер, оның ішінде сәулет туындысын физикалық кеңістік пен уақыттағы материалдық нысан, сонымен қоса оны түйсінетін кеңістік пен уақытта көркем образ түрінде болатын болмыстың ерекше түрі ретінде қарастыруға болады. Ол орта жүйесіне енгенде материалдық болмыстың түрін образдар жүйесіне түрлендіретін, қабылдаудың ерекше қоздырғышы ретінде қызмет етеді.

Түйсінетін кеңістіктің бар екендігін көрсететін қарапайым мысал – алаңның бұрыштарына қойылған бағаналар тікбұрышты көлемді сегінуге ықпал етеді. Егер бағаналарға жаппа салса, «кеңістіктік дене» иллюзиясы күшейе түседі, бірақ мұнда да физикалық кеңістіктің тұтастығы мен біртектілігі бұзылмайды. Ал бөлменің физикалық және түйсінетін кеңістігі өзара дәл

келеді. Ашық терезе физикалық болмысты өзгертеді, бөлме ауасының ауданын сыртқы шексіз белгісіздікпен жалғастырады, бірақ ішкі жайдың түйсінетін шегі бұрынғыдай болып қалады. Кеңістікті бөлетін салыстырмалы жұқа қоршаулары бар қазіргі замандық ғимараттарда біз шынайылықты дәл сезінбейміз. Ал үй бөлмесі жоспарындағы абстрактлы геометриялық ой оны қалдықсыз иемденеді. Өз үйінің жоспарын түсінуге талпынған дайындықсыз адамның кездесетін қиындығы түйсінетін және физикалық кеңістіктің дәл келмейтіндігін көрсетеді.

Құрылыс өнері құралдарымен ұйымдастырылатын кеңістіктің құрылымы сәулеттік пішіннің жасалуынуы мен болмысының басты негізі болып табылады. Сәулет өнерінің бастапқы міндеті – адамдар мен олардың өмірлік әрекеттерінің үрдісін сиғызатын кеңістікті жасау. Осы міндетті шешу үшін сәулеттік кеңістікті бөлшектейтін және ұйымдастыратын материалдық элементтер пайдаланылады, ал сәулеттік кеңістік солардың массасымен өзара әрекет ету арқылы пайда болады және өмірге енеді. Сондай өзара әрекеттердің пайда болу мүмкіндіктерінің әрқилылығында сәулеттік құрылым мен олардың түрлерінің ерекшеліктері анықталатын айрықша белгілер бастау алады және сол алуандықтармен сәулет өнерінің көркем-эстетикалық құралдарының ауқымы да анықталады. 1920 жылдардың басында сәулеттік теорияның негізін салушылардың бірі А.Габричевский «Сәулет тек масса мен кеңістік немесе олардың үйлесімі көркеми құндылықтар ретінде бағаланған кезеңнен бастап қана өнерге айналады», – деп жазған.

Сәулет өнеріндегі пішінжасау мәселелерін шешу оның жүйелерінің барлық деңгейлерінде кеңістікті өмірлік үрдістер үшін мақсатқа сай ұйымдастырудан басталады. Сәулеттік кеңістікті белгілі бөліп алынған орын ретінде жасау, яғни интерьердің анық шектелген ауданы бар тұйықтығы немесе ашықтығы іштегі мен сырттағының арасында айырмашылық туғызады, содан қоршаған ортамен өзара қатынас арасында қайшылық пайда болуы да мүмкін.

Адам кеңістікті қалыптастыра отырып, өзінің қажеттілігіне жауап беретін және онда табиғат заңдылықтары мен қоғамдық қатынастарды өз түсінігі бойынша заттандыратын «екінші табиғатты» жасайды. Жасанды орта – қоғамның әлеуметтік

құрылымы мен рухани жағдайын материалдық пішіндерде көрсету. Оның пішінжасауындағы басты мәселе – сәулеттік таңбалар жүйесі мен оның тілі жинақталатын негіз – *кеңістік пен массаның өзара қатынасы* болып қала береді. Ол мәселе әртүрлі мәдениетке жататын адамдар арқылы түсінілді және әртүрлі шешілді. Ол адамдардың қоршаған ортаны қалай қабылдауына, масса мен кеңістіктің қасиеттерін және олардың өзара қатынасын қалай түсінуіне, сонымен қоса өмірлік үрдіктердің байланысы мен оқшаулануы мәселелерін қалай шешкендігіне байланысты болды. Кеңістік пен массаны ұйымдастыру эстетикалық идеялар мен өмірлік түсініктерді сәулет құралдары арқылы іске асыруға мүмкіндік берді.

Кеңістіктің қызметтік ұйымдастырылуы мен массаның конструктивтік құрылымы эстетикалық қажеттіліктерді қанағаттандыратын пішіннің мәнерлілігі мен оның жарасымдылығын іздестіруде шамалардың өзара өлшемсәйлілігінің негізін анықтайды.

Пішінге, оның конструкциялық құрылымына тән эмоциональдық қатынас оны игеру мен практикалық пайдалану барысында қалыптасады. Ал ол конструкцияның жұмысы туралы интуитивтік түсініктермен байланыстырылады. Осындай түсініктердің нақтылануында құрылыс практикасына берік енген әдеттегі деген ассоциациялардың ықпалы зор. Жаңа конструкциялық жүйелер мен материалдар алғашқыда сол ассоциациялар негізінде пайда болатын стереотиптермен қақтығысқа түседі. Қақтығыс неғұрлым шұғыл болған сайын, өзгерістер де соғұрлым шешуші болады. Әдеттегі нормалар жаңаны бағалай алмай, ол бұқаралық сана арқылы меңгерілгенше, эстетикалық теріске шығару кезеңінен өтеді. Қазіргі замандық өнеркәсіптік сәулет пен эстетикалық ұйымдастырылған бұйымдары, дизайн нысандары сәулет өнеріндегі және тұтастай барлық заттық ортадағы пішінжасау әдісіне үлкен әсер ете бастады.

Сәулеттік пішіндегі ақпарат орта тұрғысында ғана дұрыс оқылады. Құрылыстар әрбір нақтылы жағдайда ортамен утилитарлық-практикалық және композициялық қатынаста ғана кеңістіктік тұтастыққа енуі қажет.

Жаңа материалдардың пайдалы қасиеттерін қолдану жаңа тектоникалық жүйелерге алып келеді. Егер тастан салынған сәулет өнерінде орнықты статикалық массаның мәнерлілігі басымдықта болса, жаңа құрылымдардың тектоникасы ауырлықты жеңетін серпімді кернеулердің динамикалық тепе-теңдігінен, материалдың белсенді жұмысынан шығады.

Кеңістіктің қызметтік ұйымдастырылуы мен массаның конструкциялық құрылымы эстетикалық қажеттілікті қанағаттандыратын пішіннің мәнерлілігі мен гармониясын іздестіруде шамалардың өзара өлшемсайлылығының негізін анықтайды. Соңғы нәтиже – сәулет туындысына қойылатын барлық талаптарға жауап беретін бөліктер мен тұтастың өлшемсайлылығы математикалы мәнерленуі, сонымен қоса ол үшін әмбебап математикалық теңдеу де табылуы мүмкін. Жетілгендіктің сондай ортақ формуласын анықтауға – сәулеттік пішіннің эстетикалық құндылығын іздеудің кілтін табуға ертеде де талпыныстар болған, қазір де бар.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Композиция в дизайне. Методические основы композиционно-художественного формообразования в дизайнерском творчестве: учебное пособие. 2-е изд., В.Б.Устин. – М.: АСТ: Астрель, 2006.

2. «Основы композиции в прикладной графике», Ереван, 1086., Григорян Е.А.

3. Бердяев Н.А. Смысл творчества: Опыт оправдания человека. М.: ООО «Издательство АСТ»; Харьков: Фолио, 2004. С. 32.

4. Попова О.Г. Теория дизайна. Астана: Фолиант - 2008.

5. Ортаны жобалау. Оқу құралы. Е.Т.Сүйіндіков, С.Ж.Кожиков, С.Ж.Бодиков.-Қарағанды: Ип Марченко Г.Г.,- 2015